

A halhatatlanok is meghaltak egyszer

Zeneszerzők betegségei (9. rész)

A zsenikről az ember általában alkotásaikra asszociál, és nem a mindennapjaik, különösen nem az egészségi állapotuk jut eszébe. Pedig életüket a mindennapi tevékenységük, és sokszor a betegséggel vívott harcuk is jellemezte. „Az alkotás önfelszámoló folyamat. Minden készülő műbe az egészség egy hányada épül be. A zeneszerzők a legfalánkabb múzstát szolgálják.” (Baranyi Ferenc)

Ez a sorozat a zeneszerzőket mint pácienseket állítja az olvasó elé. A köztudat sztereotípiáin túl (Beethoven süket, Schubert vérbajos, Bach vak) bemutatom az újabb, orvosi-zenetörténeti együttműködés alapján lényegesen árnyaltabb, részletesebb, sokszor meglepő ismereteket. Azt a képet, ami mozaikokból (boncleletek, levelek, naplók, hírlapi hírek, számlák, receptek, stb.) áll össze az orvostudomány jelenlegi tudásának és eszköztárának segítségével. Sor kerül a legnagyobbak (Bach, Beethoven, Mozart, Schumann, Schubert, Mahler és Bartók) mellett kevésbé ismert, de orvosi-orvostörténeti szempontból érdekes mesterekre is. A sorozatban elsősorban a betegségekről és nem a zeneművek méltatásáról lesz szó. A téma feldolgozása során azonban az egyik legmegrendítőbb élmény volt szembesülni azzal, hogy a zeneirodalom legszebb műveinek sorát süketen, vakon, levegőért kapkodva vagy belső démonaikkal küzdve alkották meg zseniális szerzőik.

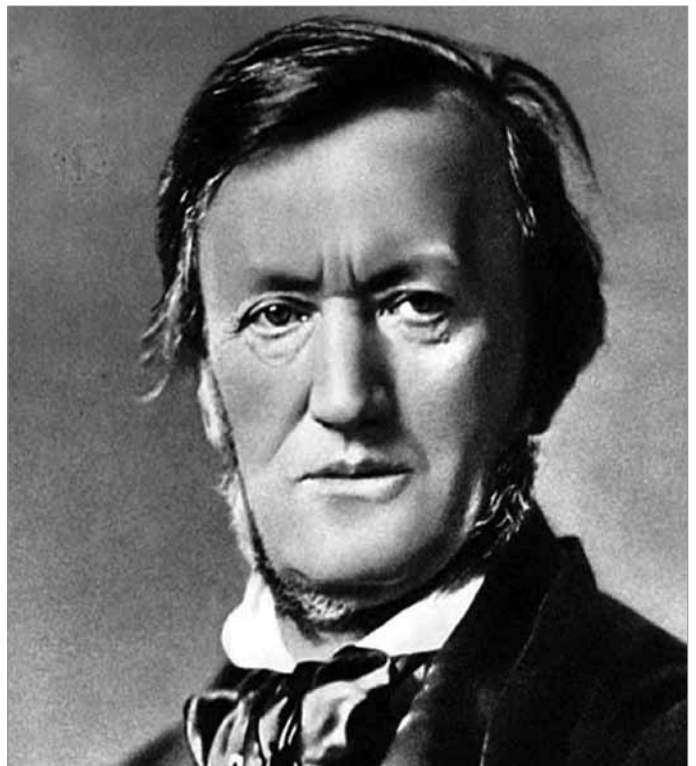
Richard Wagner (1813–1883)

Zeneszerző, operaszövegkönyv-író, esztéta. A zeneirodalom egyik legeredetibb, legellentmondásosabb, és a hallgatókat leginkább megosztó alakja

Gyermek- és ifjúkora mindennek mondható, csak derűsnek, nyugodtnak nem. Apját féléves korában elvesztette, nevelőapjával élt, majd rokonok fogadták be, rokon és idegen házak között hányódott. 14 éves korában Lipcsébe került, ahol egyre több zenei benyomás érte. Rendszeres zeneoktatásban csak rövid ideig részesült. 1828–1830 között a lipcsei Nicolai Gymnasium növendékeként zeneszerzést tanult. Tizenhat éves volt, amikor rövid ideig tartó hegedűórák után összhangzattan órákat vett, és megírta első kompozícióját. 1831-ben már zeneszerzőként is megjelent a nyilvánosság előtt, de műve egyelőre csak derűtséget keltett. Ekkor iratkozott be a Lipcsei Egyetemre,

ahogy ott filozófiát és esztétikát tanuljon, de fontosabbnak tartotta, hogy ismét elkezdjen zenét tanulni, ezért beiratkozott a zenei fakultásra (Studiosus Musicae). Itt kezdett újra rendszeresen zeneszerzéssel foglalkozni, igyekezett bepótolni azokat a hiányosságokat, melyek mindeddig a komolyzenei haladásban gátolták.

1833-tól kórusvezető karmester volt Würzburgban, ahol próbálkozást tett az opera műfajával – csekély sikerrel. 1836-ban Königsbergben feleségül vette Minna Planer színésznőt, őt követve szerződött a königsbergi színházhoz. 1837. április 1-jén nevezték ki a königsbergi színház zeneigazgatójának, de 1837 augusztusában már a rigai színházhoz került karmesternek. 1839 elején a színház zeneigazgatója lett, de adósságai miatt még ebben az évben szökni kényszerült a városból. Feleségével apró vitorlás kereskedőhajón, három és fél hétig tartó viszontagságos úton Londonba utazott, majd Franciaországba ment. Párizsban csak alantas zenei munkával tudta magát fenntartani. 1840 októberében az adósok börtönébe került, ahonnan egy barátja pénzübeli segítségével szabadult. Párizsban fejezte be első, azóta is

Richard Wagner (1813–1883)

**Minna Planer,
Wagner első felesége**

játszott operáját, a Rienzit, amely 1842-ben jelentős sikert aratott a drezdai operában. A Rienzi még nem az igazi Wagner stílus, sok formai és zenei elemet átvett a kor népszerű operáiból, de a hangzás már újszerű, merész volt. Ez idő tájt már megfogalmazta reform gondolatait az opera műfajával kapcsolatban. 1843-ban Drezdában került sor *A bolygó hollandi* című operája bemutatására. 1843 februárjában szász királyi karnaggyá nevezték ki a drezdai Operaházhoz. Részt vett az 1849-es drezdai felkelésben, ahol röpiratokat osztogatott. A forradalom leverése után körözőlevelet adtak ki ellene, így menekülnie kellett. Liszt Ferenc segítségével a szabad

**Mathilde
Wesendonck,
Wagner műzsája**

Svájcba menekült, és Zürichben telepedett le feleségével együtt. Zürichben születtek meg további operái, amiket Németországban, távollétében bemutattak. Felvázolta, a *Nibelung gyűrűje* tetralógia alapjait. 1852-ben az előkelő és gazdag Otto Wesendonck lett a támogatója és barátja, aki villát bocsátott Wagnerék rendelkezésére. Otto Wesendonck felesége, a fiatal Mathilde és Wagner között gyöngéd kapcsolat alakult ki, ennek hatására kezdte a *Trisztán és Izolda* komponálását. Mathilde költőnő volt, Wagner szívesen zenésítette meg a verseit, amiket később *Wesendonck-dalok* címen ismert meg és csodál ma is a zenei világ. A kapcsolat kiderült, a két házaspár útjai elváltak. A történetek nem akadályozták meg Wagnert abban, hogy amikor, 1860-ban remény nyílt operáinak párizsi bemutatására, anyagi támogatást kérjen és fogadjon el Otto Wesendoncktól. 1862 februárjában Richard és Minna elváltak.

1862 elején Wagner teljes amnesztiát kapott, ezért visszatért Németországba. 1862 nyarán a művész Cosimához, Liszt Ferenc legidősebb lányához közeledett, aki annak a Hans von Bülownak a felesége volt, aki Wagner több művének bemutatója és a zeneszerző leghűségesebb terjesztője volt. 1863 novemberében vallja meg Cosima Liszt és Wagner, hogy szeretik egymást. Wagner 1864-ben az uzsorások elől Svájcba szökött, áprilisban pedig Stuttgartban rejtőzködött. Itt érte őt II. Lajos bajor király hívása, amiben a fiatal, elragadtatott fejedelem magához szólította őt Münchenbe. A 19 éves király rajongott Wagner zenéjéért. „Örömöm egyetlen forrása volt Ön zsenge ifjúságottól fogva, mikor erről még mit sem tudott. Mindent elkövetek, hogy kárpótoljam Önt az elmúlt szenvedésekért (...) az áhított nyugalmat nyújtom Önnek (...) amiben zavartalanul kibontakoztathatja géniuszának hatalmas szárnyalását” – mondta első találkozásukkor a király. Wagner a bajorországi Starnbergben kapott egy kastélyt, és a királytól eredő pénzüsszezből kifizette hitelezőit, és visszavásárolta elzálogosított javait. Hans von Bülow-t családjával együtt meghívta magához. Cosima és Richard titokban találkoztak, és „kapcsolatuk intimmé vált”. 1865 áprilisában megszületett Wagner és Cosima első gyermeke, Izolda. Azon a napon vezényelte Hans von Bülow a *Trisztán* első zenekari próbáját. A látszat kedvé-

ért Hans von Bülow magára vállalta az apaságot. A bajorok egyre növekvő ellenszenvvel kísérték Wagner művészi egyeduralmát, és sokallták a hatalmas összeget, amit a király Wagner „kedvteléseire” fordított az államkincstárból. Wagner visszavonulni kényszerült, elhagyta a királyi udvart, visszatért Svájcba, és ott menedékjogot kért. Tribschenbe költözött, ahol II. Lajos bérelt neki egy villát. Itt érte Minna 1866. január 25-én bekövetkezett halálának híre. 1866 februárjában követte őt Cosima is Tribschenbe. 1867. február 17-én megszületett Wagner és Cosima második lánya, Eva. Műveit egyre több városban, viharos sikerrel (és ellenkezéssel) adták elő, a *Tetralógia* egyes darabjai ekkor készültek el. 1869. június 6-án született meg fia, Siegfried. 1870 augusztusában házasodtak össze, Cosima ezután egész életét Wagner zsenijének szolgálatába állította.

Életének korábbi időszakaiban is, de ettől kezdve még nagyobb erővel lett nyilvánvaló: nem hagyta, hogy a közönség megítélése befolyásolja művészetét. Ellenkezőleg: ő akarta befolyásolni a közönséget, hogy a közönség álljon az ő szolgálatába. Karaktere illik ehhez a képhez. Egy világ, amiben ő és művésze áll a középpontban. Innen jött az ötlet: egy speciálisan erre a célra készült saját színház, ami kizárólag az ő műveit adja elő, az ő rendezésében, ahol ő a szerző, a rendező, a díszlettervező, a koreográfus egyben, ahol az ő kezében összpontosul minden, és ahol minden évben előadhatja a teljes operaciklust. II. Lajos bajor király hatalmas összeget adott a „színháztemplomra”, és 1876-ban felépül Bayreuthban a zeneszerző régi álma a Wagner-színház. A színház első bemutatóján, 1876-ban a teljes Ring darabjai csendültek fel, ezután évről-évre tartottak előadásokat. 1882-ben a Parsifal, az utolsó opera bemutatója következett. 1883-ban, Velencében halt meg. Halála után a Bayreuthi Fesztivált Cosima igazgatta 1906-ban bekövetkezett haláláig, utána, a mai napig a Wagner leszármazottak irányítják a Fesztivált.

Wagner személyisége

A kalandos életrajzból jól kiolvasható Wagner számos személyiségjegye: a hatalmas ego, a hivatástudat szolgálatában álló, mindenén átgazoló tettvágy, kíméletlenség saját magával, szerelmeivel, barátaival, jótevőivel, zenésztársaival szemben.

A legújabb pszichiátriai irodalom szerint Wagner bipoláris betegségben szenvedett. A mánia gerjesztette nárcizmus, a mániás önimádat oda vezetett, hogy meg volt győződve: ő az az ember, aki hivatott újjáteremteni a német művészetet, és természetesen magát Németországot is. Jogosnak érezte magát a luxus színvonalú életre. Mániás szakban féktelenül költekezett, tekintet nélkül az árakra és pillanatnyi anyagi helyzetére. Luxuspalotákat bérelt, amiket rövid ott tartózkodás alatt is válogatott műtárgyakkal rendezett be. „A világ tartozik nekem annyival, amennyire szükségem van” – írta egyik levelében. Ez a magatartás tükröződik a jötevé Wesendonck házasságának feldúlásában, de még inkább Hans von Bülow és Cosima esetében. Cosima naplójában olvasható, hogy egy gyengéd pillanatában azt kérte: „Engedj meghalni!”. „Azt már nem: értem könnyebb meghalni, mint élni” – felelte Wagner. Kialakult az a szokása, hogy minden lehető és lehetetlen témáról

Bayreuthi Ünnepi Játékok színhelye, a Wagner-színház

Bayreuthi Wagner-színház nézőtere

véleményt nyilvánított, mintha jogosult lenne rá, miközben persze sok esetben nem volt.

Mániás vonása megmutatkozott zenéjében is. Előadásához hatalmas, az akkori szokásokhoz képest legalább dupla zenekari apparátust írt elő, bőven alkalmazta a rézfúvósokat. Operái hosszúak, sok óráig tartanak (A *Nibelung gyűrűjének* teljes hossza 15 óra, ezért csak több napra elosztva adható elő.)

Depressziós fázisai is gyakran voltak. Az öngyilkosság gondolata többször felvetődik leveleiben, főleg fiatalabb korában. Depresszió jelének tartják, hogy operáiban többször előfordul öngyilkosság (Brünhilde a *Walkürben*, Senta a *bolygó hollandiban*), bár ez a motívum nem ritka más – elsősorban romantikus – operákban sem. A depresszió főleg akkor tört rá, amikor a költekező életmód miatt súlyos adósságok nyomasztották, amikor gyakran menekülni kellett a hitelezők elől.

Rengeteg szerelmi kalandja volt a Minna-Mathilde–Cosima hármason túl is. Ennek ellenére vannak vélemények, amik szerint pszichéjében sok homoerotikus vonás is van. Lisztnek írja: „*Legkedvesebb barátom! Azt álmodtam, hogy karjaimat az ön nyaka köré fonom, és együtt heverünk az ágyamon.*” A II. Lajos bajor királlyal való kapcsolatában is fedeznek fel homoerotikus szálakat. Sokan felemlítik azt a szexuális energiát, ami Wagner műveiből árad. Neves szexológusok állítják, hogy ez az energia a szerző homoeroticizmusából ered.

Jelentős az irodalma Wagner antiszemitizmusának. Többen úgy vélik, hogy ha az antiszemitizmus nem járt volna olyan tragikus következményekkel a 20. századi Németországában, Wagner antiszemitizmusa nem tűnne annyira fontosnak, mások azt állítják, hogy nagyon markánsan nyilatkozott meg, és nézetei szerepet játszottak abban, hogy a 20. század harmincas-negyvenes éveiben családjának több tagja erősen szimpatizált Hitlerrel és a nácizmussal.

Wagner zenéje

A klasszikus zene történetében nincs még egy olyan megosztó személyiség, mint Wagner. Az operái iránti elvakult rajongás éppúgy mindennapos, mint a teljes elutasítás. Tagadhatatlan viszont, hogy Wagner zenéje megkerülhetetlen, a zeneirodalom fontos fejezete. Életművének

központi műfaja a zenedráma. Kezdetől fogva csak saját szövegkönyveit zenésítette meg, amiknek témáit nagyrészt a német mondavilágból merítette. Nevéhez fűződik az énekbeszéd, és a vezérmotívum bevezetése. A korábbi operamuzsika gerince a többnyire zárt áriákban előadott énekelt dallam volt, ami nála énekbeszéddé (deklamációvá) alakult. „A recitativo apoteózisa” – írta róla egy elemzője. A zenei ábrázolást a zenekar veszi át: a szereplőket, a történések tárgyait és helyszíneit a kulcspontokon visszatérő zenei motívumok jellemzik, ezt nevezik vezérmotívumnak. A zenedráma harmadik pillére a látvány, a színpadkép. Wagner szinte a zenével egyenlő fontosságot tulajdonított a színpad megjelenítésének, a díszleteket is sokszor maga tervezte.

Zenéjének a kortárs orvosok betegségkeltő hatást tulajdonítottak. A Wagner-zenét a melankólia, hisztéria és a hipnózis (?) okaként, és orgazmus kiváltásáért, illetve annak hiányáért tették felelőssé. A 19. században közhely volt, hogy a zene, különösen Wagner zenéje a szervezet stimulációjának potenciálisan egészségtelen formája, hasonlóan a gyógyszerekhez vagy a villamos energiához, és ideggyengeséghez vezet. Komoly közlemények születtek arról, hogy Wagner zenéje azért káros az egészségre, mert „ritmustalan”, és így „az összegyűjtött energiákat olyan csatornákon osztja el, amik konfliktusokhoz, fáradtságához és betegséghez vezetnek”. Találkoztam olyan, pszichiáter által írt, a 2010-es években kiadott könyvvel, amelyben minden opera minden vezérmotívumáról megállapította a szerző, hogy melyiknek van fallikus jelentése, és melyik jelez Oedipus-komplexust, illetve alá- vagy fölrendelt szexuális szerepet a színpadi hierarchiában. Horrorisztikus történetek terjedtek el a Wagner-zene áldozatairól, mindenekelőtt Ludwig Schnorr von Carolsfeld tenoristáról, aki Siegfried szerepében debütált, de négy előadás után lázas betegségben meghalt. Delíriumában a „Siegfried búcsúzik” és „vigasztaljátok meg Richardot” szavakat mormolta (a legendák szerint). A valóság az, hogy a tenorista nem a „bujá hangszínek és radikális harmóniák” következtében halt meg, mint kortársai híresztelték, hanem pneumóniában. Az operaelőadásnak annyi köze volt halálához, hogy egy felvonáson át kellett

feküdni mozdulatlanul a színpad egy huzatos pontján. Az viszont történelmi tény, hogy II. Lajos bajor király elájult a nagy ideg feszültségtől a Tristan előadása közben.

Wagner betegségei

Egészségügyi nehézségeit széles körben vizsgálták. Az emésztőrendszert érintő funkcionális rendellenességek, bőrbajok, akut fertőzések és a szívbetegség mellett „élete fő pestise” a migrén volt.

Wagner migrénje

Saját naplójában és leveleiben, valamint Cosima naplójában gyakran találunk fejfájásáról, gyakori migrénes rohamokról, migrénes aurákról szóló bejegyzéseket. A naplókából kiderül, hogy fejfájása miatt gyakran kényszerül szobafogságra, hogy kizárja a fény- és hangingereket, amik fokozzák szenvedését. Egy barátjának: „Ilyenkor a fejed zsong, nem tudod hol vagy, talán egy álomban, minden vibrál a szemed előtt”. Gyakran émelyeg, szédül.

Aprólékos részletességgel leírja, hogy miként zavarja a migrén a hangulatát és a társasági életben való részvételét. „Vacsora után, mikor Liszt a zongorához ült, Marie Wittgenstein vette észre, hogy én némán és szomorúan kivonom magamat a társaságból. Ennek oka részben a fejfájás, részben pedig az elszigeteltség érzése volt.” Nagyon érzékeny volt a szagokra. Sokszor egy kellemetlen szag élmény előzte meg a migrénes rohamát.

35 éven át levelezett orvosával, dr. Pusinellivel. A levelek többnyire így kezdődnek: „fáj a fejem”, és gyakran panaszkodik öregedéséről (33 évesen), életkedvének elvesztéséről, az élet hiábavalóságáról, melankóliáról, álmatlanságról, de ezeket mindig a fejfájás okozta „leírhatatlan szenvedésre” vezeti vissza. Legfőbb panasza, hogy a fejfájásos periódusokban nem tud dolgozni, terméketlen. „Az idegrendszerem olyan, mint egy elhangolódott zongora. És ebből csaljam én ki Siegfriedet. Lehet, hogy a húrok elszakadnak, és vége lesz. Kutyának való élet.”

Érdekes megközelítése (Carl H. Göbel, Anna Göbel) a migrénes tünetek zenei ábrázolásának az Antony Pilavachi rendezte Siegfried. Mime első felvonásbeli jelenetében sajátos vezérmotívum technikával ábrázolja a fejfájást és a látászavarral járó aurát. A jelenet rendkívül tömören és feltűnően pontosan ábrázolja a migrénes

Richard és Cosima Wagner

epizódot. Kezdetben a háttérből hallható pulzáló dübörgéssel kezdődő zene egyre intenzívebb lesz, majd szinte fájdalmas lüktetéssé fokozódik. A szövegben: „Undorító fény, lángol a levegő! Mi ez a hullámzó kavargás, örvénylés? Mi ez a susogás és zúgás?” (lásd a Függelékben).

Az ihletet saját akkori tüneteiből merítette: „Szeptember 22-én kezdtem felvázolni a Siegfriedet. Egy bádogos telepedett le a szemközti házban, és egész nap gyötörte a füleimet szüntelen kalapálásával. Szörnyű, hogy nem találok olyan otthont, ahol mindenféle zajtól védve lennék. Azon a ponton voltam, hogy mindörökre felhagyok a komponálással. Elképzелhetetlenül szorongtam.” Elemzők szerint ennek is szerepe lehetett a Siegfried megírásának 12 éves szüneteltetésében.

Meg kell jegyezni, hogy a Siegfried hagyományos előadásában korántsem ennyire egyértelmű az utalás a migrénre (lásd a Függelékben: hagyományos Siegfried, 58:24–59:47).

Wagner bőrbetegsége

A Wagner-irodalom következetesen a visszavertő orbánc kifejezést használja az évtizedekig fennálló bőrbetegségére, de morfológiai leírást

nem ad a róla. Gyakran emlegetett adat ezzel kapcsolatban, hogy Wagner csak méretre készített selyem alsóneműket viselt, és különösen vonzódott öltözködésében, lakberendezésében a selyemhez, mert az nem irritálta az „orbáncát”. Önkéntelenül felvetődik, hogy nem allergiás der-matitisze volt-e?

Wagner szívbetege

A leveleiben és Cosima naplójában csak az utolsó évektől olvashatunk, akkor is mellesleg, mellkasi szorító fájdalomokról. 1882-ben említik az első nagy szívrohamát a Parsifal bemutatóját követően. A fáradalmakat Velencében pihente ki. Itt Wagner ismét mellkasi szorításra panaszkodott, fárasztotta a társasági élet. Liszt jelenlétét sem bírta már elviselni, feszült volt. A házaselek közötti heves veszekedés után, másnap a feleség az íróasztalára bukva, halva találta férjét. ■

Dr. Berta Gyula

Függelék

A migrén ábrázolása Wagner Siegfried című operájában

(a videó a cikkben található)
<http://www.bmj.com/content/347/bmj.f6952>
 (1:37-től 1:56-ig, majd 2:09-től 2:35-ig és 3:50-től 4:56-ig)

A hagyományos Siegfried

<https://www.youtube.com/watch?v=I9tnfeO8Zpc>
 (52:10-től 53:21-ig)

Orvosi cikk Wagner migrénjéről

<http://www.schmerzlinik.de/wp-content/uploads/2014/03/Phenotype-of-migraine-headache-and-migraine-aura-of-Richard-Wagner.pdf>

Wesendonck-dalok

<https://www.youtube.com/watch?v=6EwZVilqBA>

Források

Richard Wagner: A barna könyv. Gondolat Kiadó 1980.

Cosima Wagner: Napló. Gondolat Kiadó 1983.

Dieter Kerner: Krankheiten Grosser Musiker. F.K.Schattauer Verlag 1977.

<http://www.ekultura.hu/hallgatnivalo/eletrajz/cikk/2004-12-20+00%3A00%3A00/richard-wagner-eletrajz>

Gould GM. The ill-health of Richard Wagner. *Lancet* 1903; 162(4170): 306-13.

www.amegaforum.hu

MEGHÍVÓ

7. Budapesti Amega Fórum

– Multidiszciplináris továbbképzés –

Helyszín Hotel Benczúr**** (Budapest, VI. kerület, Benczúr utca 35.)

Időpont 2016. szeptember 30-án 13.00–17.30 között és október 1-én 8.30–18.00 között

Jelentkezés az interneten: www.amegaforum.hu – e-mailben: grandani22@gmail.com
 hagyományos levélben: Grandani Kft., 7618 Pécs-18. Pf: 46. – faxon: +36-72-461-305

ELŐZETES PROGRAM

Érdekeségek az asztma molekuláris biológiájából

Divatos diéták

Allergének a magyar ugaron

Londoni anizsz – Beszámoló az ERS 2016. évi kongresszusáról

A komponens alapú allergiadiagnosztika indikációi és lehetőségei

Breathomica – a kilégzett levegő elemzésének új szemlélete

Asztma – COPD – ACOS?

Tájékoztató pontok az új finanszírozási protokollok útvesztőjében

Inhalációs eszköz innováció a tüdőgyógyászat és betegek kezében

A hereditár angioödéma új terápiás lehetőségei

Mi történt a gyermektüdőgyógyászatban 2016-ban?

Hogy érti? – Betegoktatás új megvilágításban

Bécsi benyomások – Beszámoló az EAACI 2016. évi kongresszusáról

Diagnózis ecsettel

**Szakképzések, amelyekhez a 32 kreditpont szakma szerinti pontszámként elszámolható:
 tüdőgyógyászat, gyermektüdőgyógyászat, gyermekgyógyászat, fül-orr-gégegyógyászat, háziorvostan**

Korai kedvezményes online jelentkezés: www.amegaforum.hu